

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ПТНЗ: ЯК ЙОГО ФОРМУВАТИ?

Р.С.Гуревич

Анотація. У статті розглянуті сутність і структура професіоналізму педагогічних працівників закладів освіти, що готують кваліфікованих робітників для різних галузей економіки та виробництва країни. Виокремлено завдання в галузі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації майбутніх фахівців. Охарактеризовані освітні парадигми, що висувають свої вимоги до професіоналізму педагогічного персоналу.

Ключові слова: професіоналізм, педагогічний персонал, професійні навчальні заклади, освітні парадигми.

Аннотация. В статье рассмотрены сущность и структура профессионализма педагогических работников учреждений образования, где готовят квалифицированных работников для разных отраслей экономики и производства страны. Определены задания в области подготовки, переподготовки и повышения квалификации будущих специалистов. Охарактеризованы образовательные парадигмы, которые предъявляют свои требования к профессионализму будущего персонала.

Ключевые слова: профессионализм, педагогический персонал, профессиональные учебные заведения, образовательные парадигмы.

Summary. The essence and structure of the vocational schools teaching staff which train qualified workers for different branches of the state's economy and industry have been considered in the article. The tasks in the field of training, retraining and raising the level of future specialists' skills are determined. Educational paradigms which make special demands of the teaching staff professionalism are characterized.

Key words: professionalism, teaching staff, vocational schools, educational paradigms.

Постановка проблеми. У зв'язку зі змінами, що сталися останніми роками в житті нашого суспільства, перед усіма працівниками системи професійно-технічної освіти нині постали нові, іноді важко виконувані завдання: в умовах соціального, психологічного, морального розшарування, матеріального зубожіння частини населення, неповноцінного державного регулювання процесів навчання, виховання, відсутності необхідної навчально-програмної документації – виконати державне замовлення – підготовку грамотного кваліфікованого робітника, здатного адаптуватися в сучасному непростому світі та витримати конкуренцію на сучасному ринку праці.

Яким саме нині має бути випускник професійної школи? Насамперед – це людина конкурентоздатна, готова до повноцінної діяльності та саморозвитку в професійній і соціальній сферах. Тому однією із головних вимог сучасного підходу до формування фахівця є виховання творчої особистості, орієнтованої на продуктивну діяльність.

Для досягнення цієї мети мають докласти зусиль усі працівники закладів професійно-технічної освіти. Проте першочергова роль у цьому процесі має бути відведена педагогічному персоналу ПТНЗ, насамперед викладачам і майстрам виробничого навчання.

Аналіз попередніх досліджень. Як відомо, підготовка висококваліфікованих робітників у закладах професійної освіти включає теоретичне навчання, практичне навчання та виробничу практику [1-3]. Головним завданням останньої є формування закріплення та вдосконалення професійних умінь і навичок учнів з професії (або групи професій). Основним змістом виробничого навчання є навчання учнів прийомам праці, операціям і способам виконання трудових процесів, характерних для відповідної професії. Ці завдання, як відомо, вирішує майстер виробничого навчання. Вони були актуальними завжди, а нині вимоги все більше ускладнюються.

Система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників на виробництві в умовах ринку, з одного боку, має швидко реагувати на зміну потреб виробництва в робочій силі, а з іншого боку, – надати працівникам можливість для навчання відповідно до їхніх інтересів. Тому перед сучасним виробничим навчанням актуальними є такі завдання в галузі підготовки, перепідготовки та підвищення їхньої кваліфікації:

- а) формування професійних умінь і навичок;
- б) вивчення найоригінальніших прийомів праці на основі досвіду передових підприємств;
- в) освоєння норм виробки, досягнення якісних показників;
- г) засвоєння правил техніки безпеки та промислової санітарії [1; 2].

У той самий час в процесі підвищення кваліфікації робітників актуальними є такі завдання:

- а) удосконалення наявних навичок;

- б) освоєння нових, більш складних видів праці та навичок;
- в) освоєння нової техніки і технології, вивчення передової організації виробництва;
- г) освоєння нових методів і прийомів праці та її організації [1; 2].

У цьому зв'язку перехід від індустріального суспільства до інформаційного висуває необхідність нового типу свідомості сучасного педагогічного працівника, пред'являє запит на соціально активну, творчу особистість, здатну до самозмін і саморозвитку, до ухвалення самостійних рішень і до особистої відповідальності за їх реалізацію.

Для досягнення такої мети недостатньо лише перегляду навчальних планів і програм, термінів навчання, збільшення переліку дисциплін, перерозподілу навантаження і тому подібне. Сучасна ситуація в суспільстві та культурі вимагає іншої парадигми освіти, тобто докорінної зміни ситуації учіння-навчання й педагогічного професіоналізму, що відповідає новим умовам.

Професіоналізм, як відомо, поняття складне й багатоаспектне, таке, що має свою історію. Але важливо усвідомлювати, що від того, як розуміють суть цього явища, безпосередньо залежать спрямованість, зміст і технології освітніх процесів у системі вищої інженерно-педагогічної освіти.

У своєму дослідженні ми дотримуємося точки зору знаної російської дослідниці в галузі професійної педагогіки В.С.Безрукової, яка визначає професіоналізм як якість працівника, що визначається ступенем володіння ним змістом праці і засобами розв'язання професійних завдань [2, с. 118].

В історії розвитку освіти науковці виділяють декілька освітніх парадигм, кожна з яких базується на певній філософській основі, характеризується відповідними цілями освіти і способами їх досягнення і, виходячи з цього, висуває свої вимоги до професіоналізму педагога професійної школи.

Традиційно-класична парадигма є системою навчання у формі організованого і керованого навчально-виховного процесу, в якому учневі відводиться роль об'єкта педагогічної дії. Основним процесом, який має організувати педагог як суб'єкт діяльності в такій системі, є формування, тобто розвиток людини за певною, соціально заданою схемою. Оскільки основною метою навчання є передавання учневі системи об'єктивних фундаментальних і прикладних знань, навчальна програма копіює наявний у науці розподіл на предмети, а навчання характеризується вербалізмом і так званім дидактоцентризмом.

Ставлення до учня як до об'єкта породило авторитарну, імперативну педагогіку, створило умови для зневаги до його внутрішнього світу, а також для розвитку в особі педагога суб'єктивізму і гіпертрофованого дидактизму.

Традиційно-класична парадигма висуває конкретні вимоги до професіоналізму педагога: високий рівень знань з предмету, що викладається, і володіння методикою його викладання, в якій пріоритет віддається репродуктивним методам як гарантам найбільш швидкої передачі наукової істини.

Різновидом класичної парадигми є маніпулятивна, в якій педагог, як і раніше, авторитарно визначає мету розвитку учня, проте створює видимість його самостійності [5]. Педагог у рамках такої системи, окрім уже названих якостей, має володіти ще й методами створення навчального середовища і маніпуляції учнем.

Починаючи з середини ХХ століття активно стала впроваджуватися і в другій половині ХХ століття одержала повсюдне поширення **технократична парадигма** освіти, для якої характерні пріоритет засобу над метою, техніки над людиною та її цінностями, байдужість до людини як суб'єкта праці, зведення її в ранг матеріалу, механізму, речі, роботоподібної істоти.

Технократично орієнтована освіта не лише закріплює за учнем роль об'єкта, яким маніпулюють, а й породжує ідею педагога як елемента технології, транслятора знань, що виконує певні функції. Педагог утрачає статус суб'єкта діяльності, перетворюючись на виконавця інструкцій, готових технологій, реалізатора соціального й державного замовлення – тобто він є об'єктом соціуму, інструментом діяльності, який може бути замінений технічним пристроєм (розповсюдження так званих технічних засобів навчання).

У рідчисті такого розуміння роль педагога в діяльності становлення педагогічного професіоналізму полягає в оволодінні готовими технологіями трансляції учнем знань. Педагог, таким чином, розглядається тільки в площині вузькоспеціальних знань і виконавських умінь. Не можна не погодитися з думкою, що в даному випадку процес професіоналізації підмінюється процесом «пролетаризації» – витискання педагога з професії в результаті діяльності всіх тих, хто вирішує проблеми практичної роботи його, не беручи участь в ній: розробників програм, методик, технологій [7].

Навіть у виробничій сфері такий підхід навряд чи припустимий, а освітня діяльність, пов'язана зі становленням і розвитком людини, взагалі не може продуктивно здійснюватися функціонером, котрий діє лише згідно із завченими схемами й інструкціями, – вона припускає включення в педагогічний

процес цілісної особистості педагога. Навіть за умови вузького розуміння процесу навчання як передавання і прийому соціального досвіду у вигляді предметних знань, умінь і навичок неможливо заперечувати той факт, що цей процес завжди опосередкований особистим чинником.

Нині відбувається поступове становлення **гуманістичної парадигми**, що розглядає освіту як соціальний інститут, покликаний допомогти людині в одержанні свого власного індивідуального образу, в усвідомленні свого зв'язку з усім оточенням і в знаходженні свого місця в світі – природному, соціальному, духовному.

У рамках цієї парадигми професіоналізм педагога не обмежується його предметно-методичною підготовкою. Професіоналізм, в першу чергу, можна пов'язувати з педагогічною позицією працівника, що характеризується його ціннісно-смысловим самовизначенням – усвідомленням: ціннісних підстав своєї діяльності, розумінням її сенсу і свого місця в ній у сучасній соціокультурній ситуації.

Прийняття педагогом гуманістичних цінностей забезпечує розуміння освіти як процесу становлення й розвитку сутнісних сил людини і прагнення організувати співпрацю з учнем – не лише суб'єкт-суб'єкту, не лише формально-рольову, а й міжособисті зв'язки і стосунки з ним. Саме така спільність – поєднання зв'язків і стосунків, сукупність процесів ототожнення людини з іншими людьми і відособлення від них для усвідомлення свого самозвеличання – і є тим середовищем, що забезпечує умови розвитку індивідуальності того, хто навчається.

Така педагогічна позиція припускає освоєння педагогом іншої нормативної структури діяльності: мають бути переосмислені її цілі, зміст, технології і методи. Щоб створювати освітні ситуації, котрі й складають живу тканину освітнього процесу, сучасний педагог професійно-технічної школи має володіти низкою здібностей для здійснення таких видів діяльності, як дослідження, конструювання, проектування, управління. Вільне володіння цим змістом робить педагога не просто суб'єктом діяльності, а й суб'єктом власної діяльності, тобто її автором і розпорядником. У той самий час складова рефлексії його мислення, що реалізується в рефлексії цілепокладання і побудові діяльності з урахуванням суб'єктної позиції учнів, є гарантом демократичного стилю і забезпечує відхід від авторитаризму.

Отже, педагог в гуманістичній парадигмі розглядається не лише як носій професійних і особистих якостей, зумовлених його соціальною роллю і функціональними обов'язками. Педагог – це духовна істота, яка має свідомість і самосвідомість; він – частина спільного світу, що несе в собі його цінності і що творить їх; він не лише суб'єкт, виконавець діяльності і свідомий її керівник, а й особа, яка одухотворює її своїми почуттями.

Таке розуміння педагогічного професіоналізму порушує проблему спеціальної підготовки майбутніх викладачів ПТНЗ до здійснення педагогічної діяльності. Анітрохи не зменшуючи важливості спеціальної предметної підготовки майбутнього викладача, майстра виробничого навчання професійної школи, слід визнати, що нинішню систему професійної освіти вже не влаштовує таке вузьке розуміння професіоналізму викладача і підхід, коли викладання здійснюють вчорашні випускники, які не мають педагогічної освіти.

Виходячи з нових вимог до професіоналізму викладачів, у вищих педагогічних навчальних закладах, закладах післядипломної освіти має проводитися значна робота з викладацьким складом ПТНЗ через організацію курсів підвищення кваліфікації «Школа педагогічного професіоналізму», «Школа педагогічних інновацій» та ін., а також відкрита перепідготовка для фахівців з вищою освітою, які викладають у професійних навчальних закладах.

Професіоналізм гуманістично орієнтованого педагога безумовно формується не лише шляхом зовнішньої дії на нього, а є результатом самоосвітньої діяльності педагога – його праці над собою, над своєю кваліфікацією, над своєю педагогічною позицією, його усвідомленого входження в культуру професійного співтовариства й участі в колективній професійній культуротворчості.

Отже, новий рівень професіоналізму, здатність педагога здійснювати освітню практику, орієнтовану на нові цінності та цілі освіти, на діяльнісний зміст освіти, неможливо формувати в режимі репродуктивного навчання, інформування. Такі здібності мають «вирощуватися» у майбутніх педагогів професійної школи в спеціально створених ситуаціях, що припускають участь того, хто навчається, у відповідних розумових процесах. Відповідно до такого розуміння, в рамках організованого у ВНЗ навчання вибудовується принципово відмінний від традиційної лекційно-семінарської форми освітній процес. Навчальний процес, в якому знання не засвоюється, не відтворюється, а «формується» і «будується», може розглядатися як самоосвітня діяльність, оскільки веде до освітніх новоутворень, нових сенсів і розуміння. Саме такий процес може «запустити» механізми самостійної роботи, самонавчання, саморозвитку, самовиховання. Основною умовою тут виступають процеси рефлексії і розуміння, які в процесі поєднання з дією приводять до самоорганізації.

Під час розробки та планування освітнього процесу ми відмовилися від жорстких алгоритмічних технологій. Новою формою організації і технологізації освітнього процесу стало інсценування, при якому освітній процес представляється послідовним ланцюжком освітніх ситуацій, кожна з яких має своє призначення. Це припускає відмову від жорсткої орієнтації на прикінцевий планований результат, і в той самий час акцентує увагу на створенні спеціального середовища, що ініціює самоосвітню діяльність. За таких умов досягається різний освітній ефект: результати і продукти процесу можуть бути індивідуальними для того, хто навчається.

Від організаторів такого освітнього процесу потрібно вміння оперативно реагувати на ситуацію в навчальних групах, виявляти утруднення тих, хто навчається, і їх причини, трансформувати первинний сценарій заняття таким чином, щоб здолати конкретні, що склалися. Сценарна форма, наприклад, ділова гра дозволяє організаторові звільнитися від спрямованості на одержання навчального матеріалу і зосередити свою увагу на процесах мислення і діяльності того, хто навчається.

Навчальний процес у ВНЗ перетворюється на спосіб виробництва сенсу і розуміння; він звернений не лише до когнітивної, а й до мотиваційно-сислової і емоційно-вольової сфери особистості. Крім того, викладач набуває досвіду інноваційно організованого освітнього процесу, який він може перенести у власну педагогічну діяльність, в організацію взаємодії зі студентами.

Висновок. Отже, навчальний процес у вищій школі, де готують педагогічний персонал для закладів професійної освіти, має бути спрямованим на формування професіоналізму майбутніх викладачів і майстрів виробничого навчання. З цією метою випускники ВНЗ мають орієнтуватися в сучасних інноваціях в освіті, педагогічних технологіях, особливо інформаційно-комунікаційних, інтерактивних і т. ін. Маючи характерні риси професіоналізму, педагогічний персонал професійної школи буде докладати зусиль, щоб і випускники професійних навчальних закладів формувалися як професіонали в тих галузях економіки й виробництва, для яких вони готуються в училищах, ліцеях, центрах тощо.

Література

1. Батышев С.Я. Профессиональная педагогика : учебник для студентов / С. Я. Батышев. – М. : Ассоциация «Профессиональное образование», 1997. – 512 с.
2. Безрукова В. С. Педагогика. Проектная педагогика : учеб. пособие для ниж.-пед. институтов и инж.-пед. техн. / В. С. Безрукова. – Екатеринбург : Деловая книга, 1996. – 344 с.
3. Гуревич Р. С. Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах [монографія] / Р. С. Гуревич. – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 410 с.
4. Калицкий Э. М. Трансформация профессионального образования в современном обществе / Э. М. Калицкий. – Минск : РИПО, 1997. – 113 с.
5. Корнетов Г. Б. Парадигмы базовых моделей образовательного процесса / Г. Б. Корнетов // Педагогика. – 1999. – № 3. – С. 43-49.
6. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі [монографія] / В. Г. Кремень. – 2-ге вид. – К. : Знання України, 2010. – 423 с.
7. Перрену Ф. Профессия педагога между пролетаризацией и профессионализацией : две модели перемен / Ф. Перрену // Перспективы: сравнительные исследования в области образования. Т. XXVI. – 1997. – № 3. – С. 89-99.